

בית ספר לאודר
לממשל, דיפלומטיה
ואסטרטגיה

ממשלת הצללים של הבינתחומי הרצליה

נייר עמדה

משרד התקשורת

שיימינג ובריונות רשת

מנחים:

ד"ר יובל קרניאל

מר' אופיר בן גור

מר' ניצן הורוביץ

צוות משרד התקשורת:

ירדן ארד

דין בינס

נדן חלבי

תוכן עניינים

3.....	תקציר מנהלים.....
4.....	רקע לבעיה והגדרתה.....
5.....	הגדרת העניין בנושא.....
5-6.....	הטיפול בנושא עד היום.....
6-8.....	השוואה למדינות אחרות.....
6.....	- ארצות הברית.....
7.....	- בריטניה.....
7.....	- אירלנד.....
7.....	- אוסטרליה.....
7.....	- ניו זילנד.....
8.....	- הולנד.....
8.....	- יוזמת "Daphne" (התקבלה על ידי האיחוד האירופי).....
8-9.....	אפשרויות פעולה.....
9-10.....	יתרונות וחסרונות של אפשרויות הפעולה.....
11.....	המלצות.....
12-15.....	מקורות נבחרים.....
16.....	אודות תכנית "ממשלת הצללים".....

תקציר מנהלים

"כל פעילותי במשך כל שנות חיי נעלמה כלא הייתה... המשתתפים המשיכו, בזריזות עושי מצווה, להמטיר את חיציהם... שמי, אותו עמלתי לבנות, הוא עתה שם נרדף לתואר הקשה ביותר שהיה ניתן לחשוב עליו... אני מבין שזו מנת חלקי מעתה ואילך... חשוב לי להדגיש שאיני כועס עליה... על פי תמונתיה נראה שהתגברה... אני איני מצליח. היו שלום!". מילים אלה נכתבו בדף הפייסבוק הפרטי של אריאל רוניס ז"ל ביום 23 למאי 2015, זמן קצר לפני ששם קץ לחייו. כזכור, רוניס ז"ל היה מנהל ברשות האוכלוסין שהואשם על ידי אישה בפוסט בפייסבוק כי הפלה אותה בשל צבע עורה. הפוסט אותו כתבה, אשר היכה גלים ברשת, נכתב כשבוע בלבד לפני מותו (ynet, 2015).

המקרה של רוניס ז"ל הוא דוגמה אחת מתוך מקרים רבים המשויכים לאחת מהתופעות המדוברות היום בשיח הציבורי - תופעת ה"שיימינג". השיימינג, או בשמה הנוסף "בריונות רשת" היא למעשה שימוש לרעה ברשתות החברתיות ופרסום שלילי בהן, שמטרתו להשמיץ ולפגוע. כל שנדרש מהמשתמש כדי להפוך ל"בריון רשת" הוא לכתוב פוסט, סטטוס או תגובה בעלי תוכן פוגעני בחשבון הרשת הפרטי שלו. ככל שיותר משתמשים נחשפים לאותו תוכן, כך מתעצמת הפגיעה. בישראל לשם המחשה, רשומים כ-4 מיליון משתמשים בפייסבוק (המכון לחקר מדיה, 2014), כשלושה מיליון משתמשים ב"אינסטגרם" (גלובס, 2015) ועוד כ-250 אלף משתמשים ב"טוויטר" (דה מרקר, 2014) ואלה רק חלק מן הרשתות החברתיות. למעשה, מספר המשתמשים ברשתות החברתיות נמצא במגמת עלייה מתמדת ועמו הולכת ומעצימה באופן טבעי תופעת השיימינג.

מסמך מדיניות זה נכתב כחלק מתכנית "ממשלת הצללים" של בית ספר לאודר לממשל, דיפלומטיה ואסטרטגיה במרכז הבינתחומי בהרצליה ומיועד לחברי כנסת המעוניינים לקדם את הנושא, וכן לוועדה לבחינת התופעה בראשות כבוד השופטת (בדימוס) עדנה ארבל (דה מרקר, 2015). מטרת המסמך הינה לדון באפשרויות פעולה מעשיות לצמצום התופעה.

בבואנו לכתוב את נייר מדיניות זה קיבלנו החלטה להתמקד בשיפור הטיפול הקיים בישראל, תוך דגש על מתן פתרון שקיימת יכולת ממשית לבצעו. המסמך מצביע על מספר בעיות במצב הנוכחי בהקשר לתופעה ובהן: היעדר חקיקה ספציפית המסדירה את הסוגיה; הצלחתן החלקית של עמותות ויוזמות פרטיות במילוי החלל החקיקתי; וכן פער משמעותי באופן הטיפול בהיבט החינוכי בבתי הספר, גם ביחס למדינות אחרות.

מתוך אפשרויות הפעולה אשר אנו מעלים בהמשך המסמך, אנו בוחרים להמליץ על חלופה ד': חקיקה המבוססת על מודל קיים במדינות אחרות, אשר מטילה אחריות על בתי ספר ומוסדות לימוד להציג תכנית לימודים להתמודדות עם בריונות הרשת. החקיקה הינה חדשה יחסית במדינות בהן היא קיימת, אולם אנו מאמינים, כי יש בכוחה לחולל שינוי של ממש בתפישת הילדים והנוער את התופעה וכך גם את אופן ההתייחסות אליה. כפי שיוצג במסמך, הילדים ובני הנוער הינם "קורבן" רגיש במיוחד של בריונות הרשת. לכן לדעתנו, השקעה במוסדות החינוך תביא לשיפור המשמעותי ביותר ואף הנחוץ ביותר בתמונה הכוללת.

הרקע לבעיה והגדרתה

טכנולוגיית האינטרנט הביאה למהפכה בחיינו. השימוש באינטרנט הפך לחלק בלתי נפרד משגרת יומנו ודרך התנהלותנו בכלל תחומי החיים. הרשתות החברתיות, כדוגמת פייסבוק, אינסטגרם, טוויטר ועוד, הפכו גם הן לשכיחות ביותר לשימוש (המכון לחקר מדיה, 2014).

יתרונה של הרשת החברתית מתבטא ביכולתה להעניק לכל אינדיבידואל את הבמה לפרסם את משנתו. אולם, שימוש לא ראוי בבמה זו הופך את יתרון הרשת החברתית לחסרונה. כך, לצד התועלת הרבה שיש לשימוש ברשתות החברתיות, אנו עדים לצמיחת סוג חדש של אלימות השכיח בקרב ילדים, בני נוער ומבוגרים כאחד - "בריונות הרשת". פרסום פוסט ובו תלונה על אדם או גורם, בדרך כלל בצירוף שמו ותמונתו, עלול להפוך מהר מאוד ל"ויראלי" - כלומר להיקרא על ידי מספר רב מאוד של אנשים. חלקם ישתפו אותו (share), חלקם יתמכו בו באמצעות כפתור ה"like" וחלקם יוסיפו בעצמם "אש למדורה" ויטיחו עלבונות במושא הפרסום. פרסום שכזה מביא להשפלה נפשית קשה לאותו אדם. בהיעדר אסדרה (חקיקתית או אחרת) של הרשת החברתית, נותר קורבן הפרסום ללא יכולת ממשית להגיב או להתמודד.

הפגיעה באמצעות הרשת החברתית הינה תופעת אלימות ייחודית. האלמנטים המייחדים אותה הם, בין היתר, מספר האנשים הגדול המעורבים בה וכן התזמון המפתיע שלה. כך למשל, אדם נורמטיבי שמעולם לא נחשף בפומבי באופן רחב, עשוי "יום בהיר אחד" להפוך למושא לעלבון ולגנאי בהיקף אדיר. קושי נוסף שמעלה זירת הרשתות החברתיות היא שאינה תחומה במקום ובזמן מהם ניתן "להתנתק". היא מלווה את מושא השיימינג לכל מקום, בכל עת. לגורם זה משמעות יתרה בעולמם של בני הנוער, אשר הרשתות החברתיות ממלאות תפקיד חברתי מרכזי בחייהם. לבסוף, גם כאשר יפנה נפגע השיימינג לאתר האינטרנט או לגורמי הרשת החברתית למען הסרת הפרסומים, הוא לרוב ייכשל בהסרתם. זאת, בין אם משום שלא ניתן להסירם ובין אם משום שלא יזכה כלל למענה.

אוכלוסייה רגישה במיוחד לפגיעות מן הסוג הזה, כפי שיפורט להלן, הינם ילדים ובני נוער. ניתן להניח שרגישות זו נובעת, בין היתר, משכיחות השימוש הגבוהה במיוחד ברשתות החברתיות בגילם של אלה ומהיותה של הרשתות החברתיות כלי מרכזי ביצירתם וטיפוחם של הקשרים החברתיים בקרב אוכלוסייה זו. ממצאים התומכים בכך ניתן למצוא בדו"ח מחקר מקיף שפורסם על ידי האוניברסיטה הפתוחה ואוניברסיטת בר-אילן בשנת 2014 ויועד למשרד החינוך. בדו"ח זה הגיעו למסקנה כי כמעט מחצית מבני הנוער נחשפו לבריונות ומעשי אלימות ברשת.

ניתן להתרשם מן ההשלכות החמורות של התופעה על ילדים ובני נוער, בין היתר, מנתון שפורסם ב-2014 ומצביע על מספר שיא של בני נוער מאושפזים בבתי חולים פסיכיאטריים. בירור הנסיבות אשר הובילו לעליית מספר המאושפזים הובילה למסקנה, כי העלייה הינה בעקבות צמיחת תופעת השיימינג. הנתון אושר על ידי משרד הבריאות (אתר "מאקו", 2014).

מחקר אחר שהגיע לנתונים דומים בוצע על ידי פרופ' רולידר ו"מכון שריד". במחקר, נבדקו 1,295 ילדים בכתות ג'-ט' בישראל ונמצא, כי כמחצית מן הילדים שנבדקו חוו בריונות רשת במרחבים הווירטואליים.

כפי שצוין לעיל, תופעת השיימינג אינה ייחודית רק לילדים ובני נוער. אולם נתונים אלה לשיטתנו, מוכיחים את רגישותם הייחודית של הילדים ובני הנוער לתופעה.

הגדרת העניין בנושא

תופעת "בריונות הרשת" גובה מחיר חברתי כבד. התופעה אינה ייחודית לישראל, אלא מעסיקה את כלל העולם המערבי. זירת הרשתות החברתיות הינה זירה חדשה באופן יחסי (מעט יותר מעשור) וטרם אוסדרה משפטית. למעשה, אנשים רבים פועלים בה מדי יום, מבלי להידרש לדין וחשבון. לשם המחשה, מחקר שערכה חברת "בזק" בשיתוף חברת "TNS" מגלה, כי תופעת השיימינג הפכה כל-כך נפוצה עד שניתן לפגוש אותה היום כמעט בכל תחומי החיים: שיימינג עסקי, חברתי, פוליטי, תרבותי ועוד. לפי אותו המחקר, כ-60% מכלל גולשי האינטרנט בישראל נחשפו לתופעה בשנה החולפת (2015) וכ-30% מהנוער בישראל חווה בעצמו או מכיר אישית מישהו שחווה "בריונות רשת".

יש לציין, כי איננו מתעלמים מן העובדה שלתופעת השיימינג תיתכנה השלכות חברתיות חיוביות. למעשה, יש הרואים בשיימינג טקטיקה לגיטימית של ממש לעשיית צדק וחיזוק כוח ההרתעה מפני התנהגות בלתי ראויה. כך למשל, סרטונים רבים, שזכו לכינוי "הישראלי המכוער", הציגו משפחות או אנשים פרטיים שמתנהגים באלימות או בגסות. בעקבות סרטונים אלה קמו "עמודי פייסבוק" בהם גינו את התנהגות אותן המשפחות והביעו סלידה מהן. בנסיבות אלה, ייתכן בהחלט כי השיימינג מדרבן להתנהגות ראויה יותר, בהתאם לתפיסת החברה (לפחות כפי שמשקפת ברשתות החברתיות). אנו סבורים שמסקנה זו נכונה גם באשר למתלוננות עבירות מין, שאוזרות אומץ וחושפות סיפורים אישיים דרך במה זו.

אולם לצערנו, המציאות מוכיחה כי לצד אותן השלכות חיוביות מסוימות, ישנן תוצאות קטלניות והרסניות עמן לא ניתן להשלים. נראה שלפנינו מצב חדש ובו ישנם נפגעי אלימות שאינם מוכרים ככאלו וכפועל יוצא, אינם מקבלים טיפול או סיוע מתאים וכן ישנם פוגעים עמם לא ממצים את הדין.

הטיפול בנושא עד היום

1. חקיקה - בישראל אין חקיקה ספציפית נגד בריונות רשת. המענה המשפטי שניתן כיום למעשי בריונות הרשת הוא באמצעות הרחבת והחלת הוראות חקיקה קיימות על המקרים השונים. הוראות החקיקה העיקריות הנוגעות בנושא הן: חוק איסור לשון הרע, התשכ"א-1965, חוק הגנת הפרטיות, התשמ"א-1981, חוק מניעת הטרדה מאיימת, התשס"ב-2001 ותיקון מס' 10 לחוק למניעת הטרדה מינית, התשע"ד-2014, אשר ידוע בכינויו "חוק הסרטונים". הבעיה באופן הטיפול - ישנה דעה רווחת בקרב משפטנים ואנשי תקשורת כי המענה המשפטי הקיים אינו מספק (ITG, 2015). ישנם מקרים רבים "אפורים" וכן טרם ניתנה הדעת על החבות המשפטית הספציפית בשימוש בפלטפורמות השונות (למשל: מה דינו של אדם ש"עשה לייק" על פוסט משמיץ?). כיום, קשה לקבוע נחרצות מתי מעשה "שיימינג" מסוים מגלם את הדרישות של הוראות החוק הקיימות, כך שיקבל מענה בבית המשפט. בנוסף, מענה זה ניתן תמיד לאחר הפגיעה ולא מסוגל להתמודד בזמן אמת עם התופעה. סיבה נוספת העומדת לרועץ בטיפול המשפטי בבעיה הינה בעיית אכיפה. כך, גם מקום שאדם יוכר על ידי בית המשפט כנפגע "לשון הרע" או שיימינג, לא ניתן מבחינה מעשית לדרוש פיצוי או להעניש מספר רב כל כך של אנשים.

2. **"הכפתור האדום"** - עמותה שמטרתה מיגור תופעת בריונות הרשת. הכפתור האדום פועל באמצעות אפליקציה ותוסף למחשב, דרכם מתקבלים דיווחים על תכנים פוגעניים ברשת, בזמן אמת. מיד לאחר קבלת דיווח, העמותה פועלת באופן אקטיבי לבקשת הסרת התוכן הפוגעני מהפלטפורמה בה נעשתה הפגיעה. לאחר מכן, מעניקה העמותה, באמצעות חיבור עם עמותות אחרות, תמיכה וסיוע סוציאליים לנפגעים. העמותה מקיימת הדרכות בבתי ספר בנושא ומחזיקה מערך מתנדבים של סטודנטים ממוסדות אקדמיים שונים. **הבעיה באופן הטיפול** - העמותה לא מכסה את מספר הנפגעים הרב מהתופעה בשל גודלה ו"צעירותה" (הוקמה ב-2013). צמיחתה תלויה במשאבים חיצוניים.

3. **ועדה ממשלתית** - ביולי 2015, הקימה שרת המשפטים, איילת שקד, ועדה בנושא שיימינג ("ועדת ארבל"). הוועדה תגיש (במועד לא ידוע) לשרת המשפטים יוזמות חקיקה ודרכים אלטרנטיביות נוספות לטיפול בבעיה. **הבעיה באופן הטיפול** - אנו סבורים שיש לקדם כבר כעת פתרונות אפשריים, עוד טרם מסקנות הוועדה ויישומן. במילים אחרות, אנו מאמינים כי יש צורך להביא ל"דריסת רגל בשטח" מוקדם ככל הניתן, בשל דחיפות הנושא וחשיבותו.

4. **בהיבט החינוכי** - המענה המתקבל בבתי הספר השונים נסמך על הבנתם של המורים וסגל בית הספר את התופעה. ככל שהבנה זו גבוהה יותר, כך מעורבות הסגל משמעותית יותר. **הבעיה באופן הטיפול** - מלמידתנו את הנושא, באמצעות פגישות שקיימנו עם גורמים רלבנטיים וכן קריאת דו"חות מחקר בנושא, אנו משוכנעים כי המורים והסגל מודעים לתופעה באופן חלקי לכל היותר. יתרה מזאת, נראה כי גם כאשר המורים והסגל מודעים לתופעה, הם חווים קושי ממשי בהתמודדות עמה. זאת, בין היתר, משום שלא הוכשרו לכך במסגרת לימודי ההוראה או במהלך עבודתם.

השוואה למדינות אחרות

במרבית המדינות בהן חוקקו חוקים ייעודיים לבריונות מקוונת, היו לחוקים זיקה למערכת החינוך במדינה או שהיוו פתרון לבריונות נגד ילדים ונוער בלבד. חוקים אלה הינם חדשים יחסית ולכן לא ניתן לקבוע באופן ודאי אם הם מסייעים בהורדת שיעור הנפגעים. במרבית המדינות שצוינו במסמך זה הוקם "קו חם" לפניות של הורים, תלמידים ומורים (ארגון האינטרנט הישראלי הקים אף הוא "קו חם" מסוג זה). בחלק מהמדינות הותוותה המסגרת הכללית לקביעת מדיניות בית ספרית בחקיקה, אך היא טרם נקבעה בחקיקה הראשית.

ארצות הברית

בארצות הברית קיימת חקיקה המתייחסת מפורשות ל"בריונות רשת" משנת 2009, בעשרים ושתיים (22) מדינות. החקיקה, שלפי ניסוחה מטרתה התמודדות עם "בריונות", מעניקה למנהלי בתי הספר סמכות להעניש תלמידים שביצעו פעילות בריונית, הן מקוונת והן לא מקוונת. המחוקקים בארצות הברית מעוניינים להוסיף ולתקוף את הנושא על ידי חקיקה חדשה שתציע לאסור "שימוש באמצעים אלקטרוניים כדי לכפות, להפחיד, להטריד או לגרום לאחר מצוקה רגשית משמעותית". בנוסף, הוצעה הצעה ליצירת שותפות חינוכית לאומית

בין בתי הספר, התלמידים וההורים, בדומה לתכנית למניעת שימוש בסמים (D.A.R.E) שהוכחה כיעילה. מלבד חקיקה ראשית, במספר רב של מדינות בארצות הברית (44 מדינות), ישנה כבר כעת מגמה להטלת סנקציות בתוך כתלי בית הספר בתגובה לבריונות מקוונת. **מודל מיזורי** - במיזורי שבטקסס, החוק המקומי (משנת 2006) חייב את בתי הספר ליצור מדיניות שנאבקת בבריונות. החוק תוקן ב-2010 ומחייב את המחוזות להתאים את המדיניות הקיימת גם לבריונות מקוונת. **מודל מסצ'וסטס** - בשנת 2010, עבר החוק אשר מסדיר את מתווה תכנית ל"מאבק בבריונות". עיקר השינוי הוא הוספת מדיניות למלחמה בבריונות המקוונת.

בריטניה

כלל בתי הספר הממלכתיים והעצמאיים נדרשים להציג מדיניות נגד בריונות תחת תקנות בית הספר. על המדיניות תכנית להתמודדות עם בריונות ברשת נגד תלמידים ונגד מורים. בדומה למצב בישראל, למרות שבריונות ברשת אינה עבירה פלילית ספציפית בחוק בבריטניה, בריונות האינטרנט נחשבת לפלילית אם עונה על הגדרות חוק ההטרדה (1997), וחוקים נוספים.

אירלנד

באירלנד ישנה חקיקה נגד השמצות והטרדות באמצעי תקשורת שונים, ביניהם הדואר (הקשיח), שיחות טלפוניות והודעות טקסט (SMS). בשנת 2014, מונתה ועדה בשם "קבוצת הייעוץ לממשל בתוכן האינטרנט" ומסקנתה הייתה **שיש להרחיב את החקיקה הקיימת, כך שתכסה גם מקרים של הטרדות והשמצות בדואר האלקטרוני וכן ברשתות החברתיות**. הצעת החוק, שטרם התקבלה, כוללת גם עונש מאסר של עד 5 שנים וקנסות בהיקפים נרחבים לאדם שיפר את הוראות החוק (נטל ההוכחה הוא על המאשים, ההליך פלילי ולא אזרחי).

אוסטרליה

בשנת 2015 נחקק החוק להגברת וחיזוק השמירה על בטחון הילדים ברשת, אשר מכוחו הוקם **משרד הנציב לשמירה על בטיחותם המקוונת של ילדים**. בריונות ברשת תיחשב עבירה, כשמדובר בשימוש באינטרנט או בטלפון על מנת לאיים, לעקוב (כולל שליחת הודעות על מנת לפגוע או להפחיד), לגשת לחשבונות באינטרנט ללא הרשאה, להשמיץ (הפצת שקרים לפגוע במכוון מוניטין של מישהו) או לעודד להתאבדות.

ניו זילנד

לאחרונה גם ניו זילנד החלה לטפל בהיבטים שונים של בריונות מקוונת בצעירים ומבוגרים כאחד. כך למשל, ב-2 ביולי 2015 התקבל במדינה חוק האוסר על תקשורת דיגיטלית פוגענית. מטרת החוק למגר את תופעת בריונות הרשת ההולכת וגוברת ולתת לקורבנות כלים יעילים ומהירים לתיקון המצב. בנוסף, חוקים קיימים עברו שינוי והותאמו לעידן הדיגיטלי. כך למשל, החוק הפלילי העוסק בשידול להתאבדות שהותאם לבריונות מקוונת. בנוסף, הוקמו גופים שהוסמכו לטפל בתלונות על אלימות מקוונת, גם בילדים וגם במבוגרים ואף הוקצו סמכויות חקירה.

הולנד

ב-1 באוגוסט 2015, נחקק במדינה חוק המטיל אחריות על בתי הספר בהתמודדות עם תופעת הבריונות המקוונת. בנוסף לחוקים, ישנם ארגונים אינטרנטיים המנסים למגר את התופעה כמו אתר Pestweb.nl בו יכולים ילדים ובני נוער לדבר על כך שהיו קורבנות לאלימות וכן יכולים הורים, ילדים ומורים לקבל עצה בנוגע לבריונות. כמו כן, קיימת במדינה אפליקציה בשם Meldknop, שניתן להתקינה בתוך דפדפנים ומשמשת כדרך מהירה לדיווח על בעיות כמו בריונות שמתרחשות באינטרנט (מנגנון הדומה לפעילות עמותת "הכפתור האדום" בישראל).

יוזמת "Daphne" (התקבלה על ידי האיחוד האירופי)

"דפנה" (6 מדינות אירופיות, בראשן גרמניה) הוקמה בשנת 1997 כדי לתמוך בקורבנות מלחמה ואלימות ברחבי אירופה. כיום, עוסק הארגון גם בתופעת הבריונות ברשת. הארגון מציע תכנית טיפול רב שלבית בנושא, אשר אומצה על ידי האיחוד האירופי ומימושה יהיה בפעולה "חוצה גבולות". מטרת התכנית היא הענקת ידע ומיומנות למוסדות חינוך לטיפול בבריונות הרשת, מיומנות שזכתה שם לכינוי "פסיכו-חינוך". חינוך זה בא לידי ביטוי באימון כישורים חברתי, אחריות חברתית, שליטה התנהגותית ואפשרויות אבטחה באינטרנט. בנוסף, היוזמה תממן מחקרים ותעודד ארגונים ממשלתיים ולא ממשלתיים להתערב בנושא. היוזמה הקציבה לעצמה 6 שנים ל"משימה" (עד 2020).

אפשרויות פעולה

להלן אפשרויות הפעולה שאנו מציעים כדי לצמצם את התופעה:

א. קמפיין הסברה כלל ארצי - יצירת קמפיין ממשלתי, בעל היקף נרחב, להעלאת המודעות לתופעה ולהשלכותיה השליליות. מסרי הקמפיין יתמקדו בשינוי התפישה על אודות פרסום שלילי ברשת החברתית, תוך דגש על הכוונה לדרך התמודדות עצמית עם התופעה. זאת, בדומה לסרטוני הסברה שונים שנעשו בחו"ל. מסרי הקמפיין יועברו בשלל ערוצי התקשורת וביניהם גם ברשתות החברתיות עצמן. לטעמנו, רצוי כי קמפיין מסוג זה יהיה דומה בהיקפו ובהשפעתו לקמפיין "ישראל מתייבשת" שנעשה בשנת 2008 והביא להעלאת המודעות לנושא ולירידה משמעותית בצריכת המים. ניתן לרתום לצורך הקמפיין אנשי ציבור שהינם מתמודדים דרך קבע עם האשמות ברשתות החברתיות, כמו גם ידוענים מעולם הילדים והנוער.

ב. הקמת רשות למלחמה בשיימינג - בדומה ל"רשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול" ניתן להקים את ה"רשות למלחמה בבריונות רשת". הקמת הרשות תהיה מעוגנת בחוק ותהווה גוף אחראי על גיבוש מדיניות לאומית והובלת המלחמה בשיימינג על כל צורותיו. הרשות תיזום ותפתח תכניות חינוכיות והסברתיות למניעה וטיפול בנפגעי שיימינג; תבצע מחקרים על אודות התופעה; תגייס ותכשיר כוח אדם מקצועי שיוכל לסייע לנפגעי התופעה; תעודד התנדבות למאבק בשיימינג

וכן תפעיל מרכז מידע בנושא באמצעות אתר אינטרנט שיהווה "קו חם". כמו כן, ניתן להקנות לרשות סמכות לבדוק תלונות ציבור בנושא. הרשות תוכל לפעול בשיתוף פעולה עם רשויות אכיפת החוק ובכך להקל על רשויות האכיפה במיון וסינון של תלונות שווא והבאת המקרים הדורשים טיפול לידיהם. בנוסף, תוכל הרשות להיות האחראית על הקמפיין ההסברתי בתחום (חלופה א').

ג. קידום עמותת "הכפתור האדום" - סבסוד העמותה וכן קידום מעמדה. בתוך כך, הענקת תמיכה כספית ממשלתית לעמותה והנחיית הגופים והרשויות הרלבנטיות לשיתוף פעולה עמה, כדוגמת משרד החינוך ומשרד הרווחה. שיתוף הפעולה יתבטא בקידום הנגישות לקבלת הסיוע מהעמותה והעלאת המודעות לאפשרות להיעזר בה. לצורך אפקטיביות המהלך, יידרש לגישתנו מינוי נציג בעמותה מטעם משרד החינוך או משרד רלבנטי אחר לצורך הקישור והתיאום עם הגופים הממשלתיים וכן לצורך בקרה.

ד. חקיקה בשילוב משרד החינוך - חיוב מוסדות לימוד להציג תכנית לימודים בנושא השיימינג והתמודדות עם תופעת השיימינג, כחלק מתכנית הלימודים, זאת בדומה לקיים באירופה ובארצות הברית - הצגת תכנית מדיניות בית ספרית להתמודדות עם התופעה. במסגרת התכנית מומלץ לכלול העברת הרצאות של גורמי חוץ (כדוגמת עמותת "הכפתור האדום") והרצאות מומחים בתחום, כמו גם גורמים שנפגעו מהתופעה, שיחלקו את סיפורם האישי וישתפו מניסיונם. מטרת התכנית בעיקרה תהיה לעודד שיח בין המורים לבין התלמידים, ובין התלמידים לבין עצמם, על אודות התופעה, מאפייניה והשלכותיה. ברקע לתכנית המדיניות הנ"ל, יש לערוך סדרת מפגשים בין אנשי הוראה לבין מומחים בתחומי האינטרנט והרשתות החברתיות. מטרת המפגשים תהיה להתייחס לתופעת השיימינג בראי תחום ההוראה ולגשר על פערים שעלולים להיות בקרב המורים. כלומר, הקניית כלים למורים ולסגל לצורך המעורבות הנדרשת מצדם ליישום התכנית. כמו כן, מומלץ למנות איש סגל בכל מוסד חינוכי שיהיה אחראי לטיפול בנושא.

יתרונות וחסרונות

חלופה א'

יתרונות מרכזיים: מודעות לתופעה הינה אחד מהנדבכים החסרים המשמעותיים בהתמודדות עמה. קמפיין בהיקף נרחב עשוי להעלות את המודעות באופן ניכר, לשפר מאוד את התפישה החברתית, ובכך להפחית מעוצמת הפגיעה של מעשה בריונות הרשת. כמו כן, באמצעות קמפיין נרחב יש להניח כי השינוי התודעתי יהיה חוצה גילאים וקבוצות אוכלוסייה ובכך יתרונו המשמעותי.

חסרונות בולטים: לתכנית נדרשים משאבים תקציביים גדולים יחסית. לשם השוואה, קמפיין "ישראל מתייבשת" של רשות המים עלה מיליוני שקלים.

חלופה ב'

יתרונות מרכזיים: מענה מקיף ויסודי לבעיה. זאת, בשל שיפור נגישות הציבור הרחב לגורמים המוסמכים לטפל בתלונותיהם וכן מתן סיוע העונה למצוקותיהם. כמו כן, עצם אקט הקמת הרשות עשוי להביא להעלאת המודעות ולשיח תקשורתי וחברתי. בנוסף, הרשות עשויה להוות פלטפורמה לתהליכי חשיבה ועומק לשיפור מתמיד ומתחדש בהתמודדות עם בריונות הרשת. ניתן גם לשלב את חלופה זו יחד עם חלופה א' כאשר הקמפיין ייבנה בשיתוף הרשות.

חסרונות בולטים: הפעולה דורשת תקציב רב, כמו גם אישורים רבים, גיוס כוח אדם מתאים, איתור משרדים ועוד. הצלחת הרשות תלויה במידה רבה בתכנית עבודה מסודרת ומקצועית שגם הכנתה דורשת תכנון ומשאבים.

חלופה ג'

יתרונות מרכזיים: תמיכה בגוף קיים, שעובד ומתפקד. לעמותה היכרות מעמיקה עם התופעה. כמו כן, נראה שאופן פעולתה של העמותה מניב תוצאות טובות ומצליח לסייע לנפגעים באופן אפקטיבי, אך כאמור חלקי. **חסרונות בולטים:** החיסרון גם בפעולה זו הינו בעיקר תקציבי. בנוסף, העמותה מוגבלת במהלכים משפטיים שיש בכוחה לקיים וכפועל יוצא, פעולתה אינה מרתיעה, אלא בעיקר מסייעת לנפגעים. כך למשל, אין ביכולתה לנקוט סנקציות כנגד המפרסמים הפוגעים.

חלופה ד'

יתרונות מרכזיים: חלופה זו מתמקדת באוכלוסייה רגישה במיוחד לתופעה. כמו כן, החלופה מעודדת מעורבות קבועה של אנשי חינוך בהגנה על ילדים ובני נוער מפני בריונות רשת. יתרה מזאת, הפעולה עשויה להביא לגישור על חלק מן הפער הקיים היום בין המורה לבין התלמיד ואף להביא לשיפור בתחומי הוראה נוספים. החלופה מתבססת על חקיקה קיימת באירופה ובארצות הברית. **חסרונות בולטים:** החלופה אינה מספקת מענה שלם לתופעה, מאחר ומתמקדת כאמור בקבוצת נפגעים ספציפית. ניתן לסייג חיסרון זה בעובדה שזוהי השקעה חברתית לטווח הארוך, מעבר לתוצאותיה החיובית בטווח המיידי.

המלצות

בחרנו להמליץ על חלופה ד' - חקיקה בשילוב משרד החינוך.

אנו סבורים, כי לאור הפער המשמעותי הקיים בתחום החינוך, בהקשר לטיפול בתופעת השיימינג, יש לבצע את ההתאמות הנדרשות ולהביא לשינוי כבר בטווח הקצר. מעורבותם של מורים ואנשי חינוך בעולם התוכן העכשווי של הילדים ובני הנוער תעניק להם את התחושה כי קיימת אוזן קשבת ואחרראית, הרגישה לצרכיהם. מעורבות מסוג זה הינה אבן יסוד בטיפול הולם לבעיה באוכלוסייה זו.

בנוסף, נראה לנו שאפשרות זו הינה קלה (באופן יחסי) ליישום. ההצעה מבוססת על מודלים קיימים באירופה ובארצות הברית; המשאבים אשר דורשת ההצעה הינם צנועים בהשוואה לחלופות האחרות וכן ההצעה מבקשת לבצע התאמות במוסדות מאורגנים ומחויבים ולא עוסקת ביצירת "יש מאין".

יתר על כן, אנו משוכנעים כי דריסת רגל בתחום החינוך הינה צעד חיוני בדרך למיגור התופעה הכולל וטיפול יעיל בהשלכותיה השליליות. תחום החינוך נושק לתחומים רבים אחרים ולכן יביא בסבירות גבוהה להרחבת "מעגל המודעות" לתופעה וההתמודדות עמה. כך למשל, דרך הטיפול שאנו מציעים מכניסה למעגל זה את אנשי ההוראה, הילדים, בני הנוער, הורים וכיו"ב. באופן זה, אנו סבורים כי מעבר להשפעתה הנחוצה בטווח הקצר, תהיה לה השפעה משמעותית חיובית לטווח הרחוק.

כמו כן, נזכיר כי לחינוך תפקיד חיוני בשימור נכסי החברה והתפתחותה. לכן, אנו רואים בו כלי טבעי לצורך פתרונה של בעיה חברתית, או במילותיו המהדהדות של נלסון מנדלה:

"חינוך הוא הנשק החזק ביותר איתו ניתן לשנות את העולם".

מקורות נבחרים

Gamez-Guadix, M., Orue, I., Smith, P. K., & Calvete, E. (2013). *Longitudinal and reciprocal relations or cyberbullying with depression, substance use, and problematic Internet use among adolescents. Journal of Adolescent Health, 53*, 446-452. doi: 10.1016/j.jadohealth.2013.03.030.

במחקר זה בחנו את הקשר שבין היות צעירה/ קורבן לבריונות ברשת לבין תסמיני דיכאון ושימוש בחומרים מסוכנים (אלכוהול, סיגריות, סמים קלים וכדומה). החוקרים מצאו שישנו קשר סיבתי בין היותו של הצעיר קורבן לבריונות רשת לבין התפתחות של תסמיני דיכאון אצלו ושימוש בחומרים מסוכנים.

The Commonwealth Of Massachusetts. (3.5.2010). Retrieved from Malegislature website -

<https://malegislature.gov/Laws/SessionLaws/Acts/2010/Chapter92>

אשרור החוק במסצ'וסטס אשר מסדיר את מתווה התכנית ל"מאבק בבריונות".

Sonne Lenz, S. (25.10.2010). Missouri schools take on cyber-bullying with new law. Retrieved from stltoday website -

http://www.stltoday.com/news/local/education/missouri-schools-take-on-cyber-bullying-with-new-law/article_a688e650-610f-54d8-a93e-25f1f40dd6ba.htm

תיקון החוק המקומי במיזורי המחייב את המחוזות לשנות מדיניותם באשר לבריונות מקוונת.

New Zealand Parliament.(2012). Retrieved from Parliament website-

http://www.parliament.nz/en-nz/pb/legislation/bills/00DBHOH_BILL12843_1/harmful-digital-communications-bill

החלטת הפרלמנט הניו זילנדי בדבר אישור חוק האוסר על תקשורת דיגיטלית פוגענית.

Bullying and cyber (2012). Retrieved from bullyingandcyber website -

[/http://www.bullyingandcyber.net/en/documents/ecip/germany](http://www.bullyingandcyber.net/en/documents/ecip/germany)

תיאור יוזמת דפנה שהתקבלה המציעה תכנית טיפול רב-שלבית הכוללת, בין היתר, מימון מחקרים ועידוד ארגונים ממשלתיים ולא ממשלתיים להתערב בנושא.

European Commission.(16.7.13). Retrieved from European comssion website -

http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/programme/daphne-programme/index_en.htm

אימוץ יוזמת "דפנה" בהחלטה באיחוד האירופי.

Grid-Global Resource and information Directory. (3.9.2014). Retrived from fosigrd website -
<http://www.fosigrd.org/europe/netherlands>

תיאור החוק בהולנד המטיל אחריות על בתי ספר בהתמודדות עם תופעת בריונות המקוונת.

NoBullying. (19.10.2014). *Anti cyberbullying laws in UK*. Retrieved from Nobullying website.
<http://nobullying.com/anti-cyber-bullying-legislative-matters-in-the-uk>

תיאור החקיקה בבריטניה המחייבת כלל בתי-הספר להציג מדיניות נגד בריונות תחת תקנות בית-הספר.

Tim cushing. (24.4.2015). *Irish legislator proposes law that would make annoying people online a criminal act*. Retrieved from Techdirt website.

<https://www.techdirt.com/articles/20150419/11285630721/irish-legislator-proposes-law-that-would-make-annoying-people-online-criminal-act.shtml>

מסמך זה מפרט אודות הצעת חוק באירלנד בנושא השמצות והטרדות באמצעי התקשורת, בדואר האלקטרוני וברשתות החברתיות. בנוסף, מציג את הסנקציות המוטלות המוצעות.

Justice.vic.gov.(2015). *Bulling-Brodie's law*. Retrieved from Justice.vic.gov.

<http://www.justice.vic.gov.au/home/safer+communities/crime+prevention/bullying+-+brodies+law>

מסמך זה מסביר על החוק שהתקבל באוסטרליה בשנת 2015 להגברת וחיזוק השמירה על בטחון הילדים ברשת. מכוחו של החוק הוקם משרד "הנציב לשמירה על בטיחותם המקוונת של הילדים".

Lawsuff.(17.06.2015). *What can you do if it's happening to you?*. Retrieved from Lawstuff website.

http://www.lawstuff.org.au/sa_law/topics/bullying/cyber-bullying

מסמך זה מגדיר את תופעת בריונות הרשת, מציין באילו נסיבות התופעה אינה חוקית באוסטרליה וכן מעניק עצות וכלים להתמודדות אישית.

הסבר כללי ורחב על תופעת השיימינג, תוך הבאת מספר דוגמאות מהעולם לאנשים שנפלו קורבן לתופעה.

הדר, ש' (21.10.2015). הפתרון המתאים לשיימינג הוא הגשת תביעת דיבה אזרחית. נדלה מאתר גלובס.

<http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001073562>

בכתבה זו מתוארת פעילות הוועדה הציבורית המיוחדת בראשות שופטת בית משפט העליון (בדימוס), עדנה ארבל. בתוך כך, עוסקת בגיבוש כלים למאבק בתופעת ה"שיימינג" ומנסה לספק כלים מעשיים להתמודדות עם התופעה.

קרניאל, יי. (25.05.2015). כיכר העיר כגיליוטינה. הארץ. מתוך אתר הארץ.

<http://www.haaretz.co.il/opinions/premium-1.2645146>

המאמר מסביר על התופעה, נותן דוגמאות לקורבנות וכן מפרט את הגורמים שמובילים לתופעה זו.

גולדנברג, רי. (2015). מעדיפים את אינסטגרם על פני פייסבוק. גלובס. מתוך אתר גלובס.

<http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001050619>

נתוני שימוש בישראל ברשתות חברתיות.

טוקר, ני. (27.5.2014). 235 אלף ישראלים גולשים כל יום בטוויטר באמצעות המחשב הנייד. דה מרקר. מתוך אתר דה מרקר.

<http://www.themarker.com/advertising/1.2333317>

נתוני שימוש בישראל ברשתות חברתיות תוך ציון עלייה חדה בשיעור המשתמשים ב"טוויטר".

בן ישראל, ד'. (26.12.2015). שנת השיימינג: בזק מציגה מצגת ומחקר מושקעים שסוקרים את 2015 בעולם הדיגיטלי. נדלה מאתר דה מרקר.

<http://mizbala.com/news/107173>

במסגרת ועידת דיגיטל של מגזין דה מרקר, חברת התקשורת בזק מציגה דו"ח סיכום של שנת 2015 בעידן הדיגיטלי. תופעת השיימינג היא בין הנושאים המפורטים בדו"ח.

רפאל, טי. (2015). החוק הישראלי לא בנוי להתמודד עם השיימינג ברשת. חדשות nrg. מתוך אתר nrg.

<http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/697/366.html>

רולידר, ח' ובוניאל-ניסים, מ'. (2015). בריונות בביה"ס ובמרחב הווירטואלי בקרב ילדים. מכון שריד.

מחקר מקיף על ילדים ובני נוער בדק את מעורבותם במקרי בריונות במרחב הפיזי והווירטואלי.

קרניאל, י. (4.6.2015). ד"ר יובל קרניאל בהרצאה על שיימינג. הפורום למציאות חברתית.

https://www.youtube.com/watch?v=CW_GEYN6-5Q

בסרטון זה ד"ר יובל קרניאל מסביר אודות תופעת השיימינג ומונה את הבעיות והגורמים לתופעה מנקודת מבטו.

מורג, גי. (24.5.2015). האישה על המנהל שהתאבד: מצטערת בכל מאודי. נדלה מאתר ynet.

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4660655,00.html>

כתבה על אריאל רוניס ז"ל המתארת את המקרה ומפרטת את אמירותיו האחרונות.

חצרוני, מ'. (2014). בעקבות בריונות ברשת: שיא באשפוז בני נוער בבתי חולים פסיכיאטרים. מאקו. מתוך אתר מאקו.

<http://www.mako.co.il/news-israel/education/Article-40020e160919441004.htm>

משרד הבריאות מאשר, כי נרשם שיא במספר המאושפזים בבני נוער המאושפזים בבתי חולים פסיכיאטרים וכי הסיבה לכך היא תופעת השיימינג.

רוזנברג, ח' (2014). שימושי המדיה בישראל 2014 - נתונים ומגמות. מכון לחקר מדיה חדשים, חברה ופוליטיקה, פרק 2.

סקירת ההתפתחויות המשמעותיות שהתחוללו בשנת 2014 בשוק התקשורת בישראל על ענפיו השונים, תוך שימת דגש על מאפייני השימוש במדיה וצריכתה.

היימן, ט' ואולניק-שמשי, ד' (2014). אלימות ופגיעות ברשת האינטרנט: מאפיינים, דפוסים, גורמי סיכון וגורמים מגנים בקרב ילדים ובני נוער. האוניברסיטה הפתוחה, המחלקה לחינוך ופסיכולוגיה ואוניברסיטת בר-אילן, בית הספר לחינוך, דוח מחקר למשרד החינוך.

מטרת המחקר הייתה לבחון את תופעת האלימות ברשת בקרב ילדים ובני נוער בישראל, לתאר את היקפיה ומאפייניה המרכזיים, לבחון את הקשר בין האלימות ברשת להיבטים חברתיים-רגשיים המהווים גורמי סיכון. בנוסף, לבחון את תפיסות המורים את תופעת האלימות והבריונות ברשת ואת דרכי התמודדותם עימה. המחקר נערך במהלך השנים 2011-2013.

קרניאל, י' (26.05.2015). השיימינג הורג. נדלה מאתר הארץ.

<http://www.haaretz.co.il/opinions/.premium-1.2645146>

ארז, ד' (2016). הרצאה של יועץ התקשורת, מר דוד ארז. ממשלת הצללים, המרכז הבינתחומי הרצליה. ההרצאה עסקה בקבלת ההחלטות בכנסת ובפוליטיקה, והתמקדה בכלים מעשיים כיצד ניתן להעביר חקיקה בתחום השיימינג.

דוכן, י' (2016). הכפתור האדום. ממשלת הצללים, המרכז הבינתחומי הרצליה.

הרצאה של מר יונתן דוכן מנכ"ל עמותת "הכפתור האדום". בהרצאה פירט על אודות פעילות הארגון והבעיות עמן מתמודדת העמותה.

אודות תכנית "ממשלת הצללים"

עם ההכרזה על הממשלה החדשה המכהנת בכנסת ה-20 הקים בית ספר לאודר לממשל, דיפלומטיה ואסטרטגיה במרכז הבינתחומי הרצליה "ממשלת צללים", המורכבת מסטודנטים ובוגרים נבחרים מתכניות הלימודים לתואר ראשון ושני, כמו גם סטודנטים ובוגרים מבתי ספר נוספים בבינתחומי הרצליה, בהם: פסיכולוגיה, תקשורת, כלכלה, משפטים וקיימות.

במסגרת "ממשלת הצללים" הוקמו משרדי ממשלה מקבילים לאלה הפועלים בממשלת ישראל, כאשר כל משרד מורכב מצוות של 5-10 סטודנטים ובוגרים בניהול ופיקוח של עוזר הוראה, יועץ אקדמי ויועץ מקצועי (שר או חבר כנסת לשעבר). משתתפי התכנית יבצעו מעקב שוטף אחר פעילות הממשלה ומשרדי הממשלה השונים, וכך ילמדו ויכירו מקרוב תהליכים, דילמות ומגבלות בתהליכי העבודה של הממשלה, יתנסו בעבודת מטה ובתהליכי קבלת החלטות במסגרת המתח המובנה בין שיקולים מדיניים, סקטוריאליים, פוליטיים, תקציביים, חברתיים ואחרים.

הסטודנטים והבוגרים ב"ממשלת הצללים" זוכים לליווי והנחיה צמודים של אנשי אקדמיה, חברי כנסת ושרים לשעבר, בהם: דני איילון, דליה איציק, זאב ביילסקי, ד"ר רוני הופמן, אורית זוארץ, רן כהן, דן מרידור, ד"ר אפרים סנה, אופיר פז-פינס, פרופ' אמנון רובינשטיין ואחרים, כמו גם מומחים מתחום הממשל והמערכת הפוליטית, כגון: מבקר המדינה לשעבר השופט (בדימוס) מיכה לינדנשטראוס, גיל סמסונוב, ד"ר בועז שפירא, ד"ר רפי ונטורה, אייל ארד, ואחרים.

כל "משרד צללים" מפרסם ניירות עמדה תקופתיים שמטרתם להציג את עמדת הצוות על פעילותו השוטפת של המשרד הממשלתי המקביל. בנוסף, יקדם הצוות במהלך השנה רפורמה אחת לפחות או הצעת חוק בתחום עיסוקו של המשרד. התוצרים יועברו לשר ולהנהלת המשרדים הרלוונטיים.

לפרטים נוספים ניתן לפנות לרכז התכנית, סטיבי ויינברג wstevie@idc.ac.il